



© Uluslararası **İnsan Bilimleri** Dergisi

ISSN: 1303-5134

www.insanbilimleri.com

Cilt: 4 Sayı: 1 Yıl: 2007

MEHMET İZZET DÜŞÜNÇESİNDE İNSANİYETE AÇILAN PENCERE: MİLLİYET

*Yrd. Doç. Dr. Levent Bayraktar

Özet

Mehmet İzzet Türkiye’de sosyal bilimlerin gelişiminde öncü isimler arasında yer almaktadır. İlgilendiği temel konular felsefe, felsefe tarihi, ahlak, sosyoloji, sosyal felsefe ve metodolojidir. Eserleri arasında “Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat” özel bir öneme sahiptir. Bu eserde, milliyet meselesini indirgemeci açıklama tarzlarından ayırarak, idealist bir yaklaşımla onun insaniyete yöneldiğini ileri sürmüştür. Mehmet İzzet’in bu çabası “sosyolojizm”i, “felsefi idealizm”le aşma teşebbüsü olarak da okunabilir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet İzzet, millet, milliyet, milliyet nazariyeleri, toplum felsefesi

THE WINDOW OPENING TO HUMANITY IN MEHMET İZZET’S THOUGHT: NATIONALITY

Abstract

Mehmet Izzet played a leading part among the prior names in the development of social sciences in Turkey. His major fields of interest were philosophy, history of philosophy, ethics, sociology, social philosophy and methodology of social sciences. His famous book “Theories of Nationality and a National Life” was of a special importance among his studies. In that book, he demonstrated in an idealist manner that the problem of nationality is oriented toward humanity, by differentiating it from a reductionist approach. This effort of Mehmet Izzet can also be interpreted as an effort to surmount “sociologism” by the help of a “philosophical idealism”.

Keywords: Mehmet İzzet, nation, nationality, theories of nationality, social philosophy

Levent BAYRAKTAR: *Mehmet İzzet Düşüncesinde İnsaniyete Açılan Pencere: Milliyet*

Mehmet İzzet Türkiye’de sosyoloji ve felsefenin gelişiminde öncü isimler arasında yer almaktadır. O, Felsefe, Felsefe Tarihi, Ahlak, Sosyoloji, Sosyal Felsefe ve Metodoloji’ye dair önemli eserleri kısacık ömrüne sığdırabilmiş bir değerimizdir.¹ Eserleri arasında “Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat” ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Burada milliyet ve millî hayatın anlamı ve doğasını sorgulamış ve kendi duruşunu sergilemiştir. İzzet’in meseleyi ele alışında “milletten milliyete ve oradan insaniyete yönelen idealist bakış tarzı onun en orijinal yönü olarak” (Ergan, 1998:6) değerlendirilmiştir.

Konu hakkında herhangi bir belirlemede bulunmadan önce, milliyet meselesi hakkında, muhtemel soru ve sorunlara değinmek gerekirse; ilkin “milliyet nedir?”, “bir milleti, millet yapan özellik nedir?” veya “onun bir özü var mıdır?” diye sorulabilir. Ya da milliyet uyruğumuz mudur? Sahip olduğumuz pasaportumuz mudur? Konuştuğumuz dil/anadil midir? Doğduğumuz ya da yaşadığımız coğrafya mıdır? Türkülerini, manilerini, düşünlerini, örfünü bildiğimiz ve sevdiğimiz kültür müdür? Yoksa bir ve beraber olmaktan gurur ve mutluluk duyduğumuz, ortak değerleri, ortak sevinç ve kederleri olan, geleceğe yönelik ortak proje ve ülküleri olan insan topluluğu mudur?

Milliyet nedir sorusu özcü bir yaklaşımla milleti millet yapan şey nedir sorusuna dönüşür. Bu soru, “bizi biz yapan şey nedir?” sorusuyla da eş anlamlıdır. Dolayısıyla burada milliyet kavramı yerine “biz” kavramı geçmekte ve biz, ister istemez, ötekilerden ayrı olarak, “biz”de olan veya bizi biz yapan şey, yani farklılığımız, ayrılığımız ve başkılığımızı vurgulamaktadır. Burada zorluk, neyin ötekinde de var olduğu neyin “biz”de bulunduğu ve nelerin ortak olduğunu tespit etmekte yatmaktadır. Bu ayrımların tespit edilebildiğini varsaysak bile sonuçta bizi biz yapan şey yani sadece bize özgü olan, başkasında bulunmayan o şeyi veya şeyleri bilerek bir “bizlik bilinci” geliştirebilir miyiz? Bu bilinç farklılığın ve ayrılığın bilinci olduğu için, kendi içimizde kendimize ötekiler ve biz olmayanlar yaratmış olmaz mıyız gibi soru ve sorunlar da gündeme gelmektedir. Öyleyse özcü yaklaşım yerine, acaba bizi biz yapan değerlerle hangi değerler yakınlık göstermektedir veya kendimize yabancılaşmadan, değerlerimizi kısırlaştırmadan onları hangi yakın ve komşu değerlerle zenginleştirebiliriz diye de sorabilir miyiz? Bu taktirde ortaya çıkacak olan durum “biz”e ve “bizlik”e hanel getirir veya zafiyete sebep olur mu? Yoksa zaten bu unsurlar biz’den ve bizlik duygusundan ayrıştırılmayacak hususiyetler midir? Hatta zaten biz dediğimiz o şey biraz da bunlar mıdır?

¹ Hayatı eserleri ve düşünceleri için bkz. Coşkun Değirmencioglu, Mehmet İzzet; Mehmet İzzet ve Ulusal Sosyal Felsefesi; Nevin Güngör Ergan, Mehmet İzzet’in Sosyolojik Görüşleri; Rahmi Karakuş, Felsefe Serüvenimiz; Halil Açıkgöz, “Mehmet İzzet Hayatı Eserleri” Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat; Levent Bayraktar, “Cumhuriyet Dönemi Türk Düşüncesinde Belli Başlı Felsefî Akımlar”.

Levent BAYRAKTAR: *Mehmet İzzet Düşüncesinde İnsaniyete Açılan Pencere: Milliyet*

Aslında tarihsel ve toplumsal her olgu tıpkı canlı tabiatta olduğu gibi bir hayatıyet taşımakta ve evrensel yasa “oluş”dan ibaret görünmektedir. Hayat, sürekli bir devinim, yaratıcı bir tekâmüldür. İnsanlar, toplumlar, devletler ve milletler de bu oluş ve değişimden ayrı tutulamazlar. Dolayısıyla bir kavramı, yani değişmez ve soyut bir varlık olarak tanımlanabilecek bir varlığı bile “oluş”dan ayrı düşünemiyoruz. Kavramların içeriklerinin ve taşıdıkları anlamların, toplumların ve kültürün akışı içerisinde değişerek yeni anlam yükleri kazandıklarına şahit oluyoruz.

İnsanın kavramlarla olan ilişkisi dille ve varlıkla olan ilişkisidir. Zira kavramlar somut ve soyut varlıkların timsalidir ve onlar aracılığıyla düşünür, iletişime geçer ve varlık içerisindeki konumumuzu belirleriz.

Burada Mehmet İzzet’in “Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat” adlı eserinden hareketle “milliyet” ve “insaniyet” kavramları arasında gördüğü münasebeti irdelemeye çalışacağız. Yazar eserde takip ettiği yolu şöyle açıklamaktadır: “Biz evvela milliyet cereyanlarının esaslarının maddî âlemde olup olmadığını araştıracağız. Bu sahada insan; ilk olarak bir bedene, ikinci olarak bir coğrafi muhite, daha sonra beden ile coğrafi muhit arasındaki münasebetlere, yani iktisadî bir hayata malik olmak bakımından incelenebilir. Bundan dolayıdır ki, ırkın, toprağın ve iktisadın, milliyetin esasları olup olmadığını araştırmak lazım gelecektir.” (İzzet, 1981:67).

İzzet, milliyet ve ırk arasındaki münasebeti araştırırken; “Millî olmak vazifesi ve hakkı, millî hayatın karakteristikleri ve müstakil yaşamak gayreti ırkın, organik varlığın mahsulü müdür? Milliyet ırkın kendine mahsus vasıflarıyla mı belirlenir?” diye sormaktadır. Ona göre “milliyet’i ırka indirgemek, insan üzerinde çevreden ziyade verasetin (kalıtım) tesiri olduğunu iddia etmek” (İzzet, 1981:76) demektir.

İzzet, milliyet ve coğrafya arasındaki ilişkiyi irdelerken; “millet öz manasıyla vatandan yani millî topraktan ibaret midir? Milliyet ülküsü coğrafi vakıanın bir mahsulü müdür? Milletlerin kendilerini ayrı ayrı hissetmeleri ve ayrı “vaz” etmeleri, insanların “millet” zümrelerini ayırdetmeleri toprakların, iklimlerin başka başka olmalarından mıdır?” (İzzet, 1981:81) diye sormaktadır. Genel hatlarıyla milliyet ve coğrafya ilişkisi şöyle formüle edilmektedir: “Bir millet belli bir coğrafi kadro dâhilinde hapsolünamaz.” (İzzet, 1981:90). “Bir millet ne meydana gelmek, ne de birlik halinde gelişmek için tabiatın hudutlarına bağlı değildir; belki hudutlar milletlere bağlıdır” (...) “Hudutlar milletlerin inkişaf kabiliyetiyle ve komşu milletlerin bu inkişafa mukavemet kabiliyetiyle tâyin edilir. Yani millet hududun

Levent BAYRAKTAR: *Mehmet İzzet Düşüncesinde İnsaniyete Açılan Pencere: Milliyet*

değil, hudut millî hayatın mahsulüdür.” (İzzet, 1981:91). Böylece M. İzzet milli hayatı ve milliyeti betimlerken, onlar üzerinde etkileri hissedilen, ırk ve toprak gibi maddî unsurların mutlak belirleyici determinasyonlar oldukları görüşünden ayrılarak, idealizme yönelmektedir.

İzzet, milliyet ve iktisat arasındaki ilişkiyi irdelerken meseleyi şöyle sorgular: “Müstakil bir millî hayat sürmek, müstakil bir siyasi birlik teşkil etmek için bugünkü milliyetlerin gösterdikleri gayret, iktisadî cereyanın bir neticesi midir? Beşerin ülküsü, kullandığı âletin mahsulü ve esiri midir? Millî hayatımız iktisadî menfaatlerin gelip-geçici bir ifadesinden mi ibarettir?” (İzzet, 1981:113). İzzet bu ve benzeri sorulara genel hatları itibarıyla şöyle cevap veriyor: “Milliyet ülküsü iktisadî zorlamaların ne bir neticesidir, ne de ona bağlıdır (...) milletin ne ırk ile, ne coğrafi şartlarla açıklanamadığını hatırlarsak, milliyetin maddî determinist sebeplerden hiçbirinin eseri olmadığını kabul etmemiz lazım geliyor.” (İzzet, 1981:125).

Mehmet İzzet, “milliyet” olgusunu, bir yandan, onun, herhangi bir maddî determinasyon çerçevesinde açıklanabilir olup olmadığı bağlamında sorgularken bir yandan da, olası psikik determinasyonlar bakımından meseleyi inceler. Bu bağlamda ilkin “milliyet” ve “dil” münasebetini ele alır ve bir dil, milliyet, bir milliyet de bir dil midir diye sorar. Onun ifadeleriyle, “dil bir âlettir, nasıl iktisadî âletlerin millî hayatın yaratıcısı ve düzenleyicisi olduklarını mutlak surette kabul edemiyorsak, aynı payeyi dil’e vermeye de o derece karşıyız. Millî hayat kendine lâzım olan âleti maddî sahada da, manevî sahada da yaratır, fakat âletin esiri olmamalıdır.” (İzzet, 1981:145). Mehmet İzzet “millet”, “milliyet”, “millî hayat” ve “insaniyet” kavramlarını sorgularken ve bunların oluşmalarına etki eden faktörleri incelerken bir ölçüt ortaya koyar: Neredeyse her problemi kendi içerisinde bileşenlere ayırıp, vakıa ve mefkûre yani olan ve olması gereken açısından durum nedir diye sorar. Böylece mevcut durumu, olguyu tespit etmekle yetinmeyerek, olması gerekeni, ideal olanı (mefkûre) da hedef gösterir: “Millet sînesindeki her türlü farklara rağmen manevî vahdet bağını teşkil edecek olan millî dil, bir olay değil, bir idealdir. Millî ülkünün ehemmiyetli fakat hususî sahada aldığı bir şekildir. (...) O, «vücuda gelmesi vacib olan bağdır». Bundan dolayı millî dil milliyet prensibinin, milliyet ülküsünün yaratıcısı değil yaradılanı; hükmeden değil, hükmedilendir.” (İzzet, 1981:143). İzzet’in bu bahiste vardığı sonuç şudur: “Millî ülküyü bir dil vakıasına dayandırmak istesek bile, dili de tesir edici bir unsur olarak gösterebilmek için, onun muhtevası olan fikrî ve hissî hayatı nazar-ı dikkate

Levent BAYRAKTAR: *Mehmet İzzet Düşüncesinde İnsaniyete Açılan Pencere: Milliyet*

almamız, asıl milliyetin (çünkü dilin) âmilleri sayılması gereken tarih, medeniyet ve millî karakteri incelememiz icap ediyor.” (İzzet, 1981:147).

İzzet, “millet”in “millî karakter” ile izah edilebileceği fikrine karşı meseleyi şöyle ortaya koyuyor: “Millî karakter var mıdır? Ve bu karakter milletin hayatında sürekli olarak kendini gösterir mi? Bir milletin bedî (estetik), hukukî, felsefî, ilah... hayatı asıl karakterinin gelişmesinden ibarettir, denilebilir mi? (...) Millî karakterin kendisine verilen ehemmiyeti taşıyabilmesi için şu noktaların ispatı lazım gelir: 1) Bu karakter tarihteki tesadüfe bağlı sarsıntılardan ayırılır. 2) Bu karakter milletin tarihini, geçim şartlarını, maddî ve manevî hayatını yaratır ve dolayısıyla açıklar. 3) Milletin özelliği ve diğer milletlerden farklı yanı, bu karakterden ibarettir.” (İzzet, 1981:150). Bu bahiste İzzet’in Türk ve dünya tarihinden getirdiği deliller ve örnekler yardımıyla vardığı sonuç şöyledir: “Millî karakter, milli tarihin esası ve dinamosu olsaydı, onun (...) değişmemesi ve devamlı olması gerekirdi. Hâlbuki millî karakterin iradesi kâbil olduğu nispette, değişmeleri de mümkün gözüküyor. (...) Kısaca bir milletin hayatını, tarihini, ülküsünü açıklamak ve tayin etmek için millî karakteri ileriye sürmek doğru değildir. Çünkü millî karakteri de, görülmesi kâbil olduğu nispette, ancak tarihten anlayabiliyoruz. Tarih ise bizde oldukça devamlı âdetler, geçim tarzları, temayüller gösteriyorsa da bunların herhangi birinin esaslı bir cevher olarak millî hayata hâkim olduğunu kabul etmek –daimi olan değişme ve başkalaşmadan dolayı– kâbil değildir.” (İzzet, 1981:165).

İzzet, millî karakter konusunun ardından, onunla bağlantılı olarak, an’ane ile milliyet ilişkisini inceler. Ona göre milliyet’in açıklanmasında indirgemecilik ve özcülük daima yanıltıcı sonuçlar vermektedir. Dolayısıyla millî hayatın an’anelerden ibaret görülmesini de yadırgamaktadır: “An’anenin kıymet ve ehemmiyetinde ısrar edenler, onu doğuştan gelen bir kuvvet, bir sevk-i tabîi olarak kabul ediyorlar. Nasıl organik hayat, içgüdü için bir dayanak sayılıyorsa, öylece millî hayat da an’anelerden ibaret görülüyor. Yaşamak için, millî olarak yaşamak için, ister istemez ona tâbi olmaya mecburuz sanılıyor.” (İzzet, 1981:167). İzzet bu hususta Durkheim’in fikirlerini, kendi görüşleri ve tezlerine dayanak yapmakta Türk düşüncesinde Durkheim’dan en çok etkilenen Ziya Gökalp’i an’ane meselesinde bu görüşler ışığında eleştirmektedir. Bu konuda İzzet şöyle der: “Millî hayat kuvvet kazandıkça an’ane kuvvetinin azaldığını da yine Durkheim’a dayanarak, (...) ispat edebiliriz. Bir milletin hayatının kuvvetlenmesi, millî şuurun canlı olarak parlaması, millet fertleri ve milletin çeşitli kesimleri arasındaki münasebetlerin sıklığına, temasların çokluğuna bağlıdır. Bu ise fertlerin

Levent BAYRAKTAR: *Mehmet İzzet Düşüncesinde İnsaniyete Açılan Pencere: Milliyet*

kolaylıkla kendi dar muhitleri dışına çıkabilmelerine bağlıdır ki, böyle bir halde an'anelerin yürürlükte kalması pek güçtür.” (İzzet, 1981:170). Ayrıca izzet, an'ane'nin betimlenmesinin ve belirlenmesinin de güçlüğüne işaret ederek, millî hayatın özü olarak kabul edilemeyeceği kanaatindedir. O bu hususta şöyle der: “Hem neden millî hayat an'ane hayatından ibaret olsun? Bunu iddia eden mütefekkirler her milletin kendine has, bâkir bir varlığı olduğunu kabul ediyorlar, kolektif sosyal olayların varlığını tanımakla kalmıyorlar, onun gerisinde ve üstünde bir cevher olduğunu ve bütün millî tarihin –an'ane veya karakter– bu cevhere tâbi olduğunu iddia ediyorlar. Fakat bu varlığı, bu esrarengiz madeni kavramaya, tahlil etmeye çalıştığımız anda uçup gittiğini görüyoruz.” (İzzet, 1981:171). İzzet, millî hayatın, canlı bir organizma gibi, sürekli dinamik ve coşkulu yapısı ile an'enenin yenilikten ürken ve frenleyici etkisini bağdaştıramamaktadır. O, “millî hayatın bugün her türlü tenkitten korunan an'ane ve hissîliğe değil, belki birçok tezahürleri itibariyle daha ziyade tenkitçi ve tahripçi ilim ve akla yakın olduğu iddia edilebilir” (İzzet, 1981:173) demektedir. Ancak bu görüşlerinden onun, tarih ve topluma ilişkin determinist bir okumaya sahip olduğu sonucu da çıkarılmamalıdır. Zira “determinist filozoflar bugünün dünün mahsulü olduğunu iddia edebilirler ama, ihtimal düne ait olarak bugün beslediğimiz hayalin de, bugünkü hayatımızdan başka bir şeyin mahsulü olmadığını söylemek daha doğrudur” (İzzet, 1981:176) der.

Böylece Mehmet İzzet düşüncesinde millet, milliyet ve millî hayat ne maddî ne de psişik determinizm ile açıklanabilir bir olgu olarak değerlendirilebilmektedir. Ona göre “ırk veya dil veya toprak... vb. ... özellikleri ayrı ayrı milliyetin esası olmadığı gibi, bunların toplanmasından da bir millet çıkmaz. İnsanlar daima toprak üzerinde yaşamışlar, daima anatomi farkları göstermişler, âlet icadıyla ve iktisadi faaliyetle seçkinlik kazanmışlar, dille meramlarını anlatmış, teşkil ettikleri toplulukların müşterek vasıfları ve tarihleri olmuştur. Buna rağmen (...) milliyet ülküsü her zaman ve mekânda mevcuttur diyemiyoruz. O halde, milliyeti bu unsurlarda tek tek aramak doğru olmadığı gibi, bunların toplamında da mevcut farz etmek doğru değildir. Çünkü hayat, ruh ve cemiyet hadiselerinde herhangi bir bütün, parçalarının toplamından ibaret sayılamaz.” (İzzet, 1981:192).

İzzet, buraya kadar, felsefe tarihindeki Sokratesçi diyalektik metotla, ele aldığı konu hakkındaki muhtemel soru ve cevapları gözden geçirerek, nelerin aranan cevaplar olamayacağını göstermek suretiyle, bir belirlemeye ve hükme doğru yaklaşmış bulunmaktadır.

Levent BAYRAKTAR: *Mehmet İzzet Düşüncesinde İnsaniyete Açılan Pencere: Milliyet*

İzzet'in ince tahlillerden sonra vardığı yer ve çıkardığı hüküm şöyledir: “Milliyetin şimdiye kadar gördüğümüz unsurları bizi tatmin etmedi. Onların hiçbirisi «kendisinden daha öteye gidilmesine lüzum hissettirmeyen» sonuca varan açıklamayı sağlamadı. Toprak veya dil, iktisat veya ırk milliyeti olduğu kadar ferdiyeti veya beynelmileliyeti de teşhise yarayabilir, bunlar ülküyü gerçek ile telif etmekten acizdirler.” (İzzet, 1981:191).

İzzet'in milliyet anlayışı bir ülkü ve bir iman olarak belirginleşmektedir. Onun deyişle: “Milliyet duygusu dinî bir bağdır, bir imandır. Fakat her iman, millî iman değildir.” (İzzet, 1981:193). Ona göre “millî olan ülkümüzle ve kültürümüzle iftihar edebilmek için ona beşerî bir kıymet vermeye mecburuz.” (İzzet, 1981:191). Zira “fert için doğru bildiğimiz, milletler için de doğrudur. Milletler de ancak kendilerinden daha geniş bir beşerî manzumenin bağları arasında hürriyetlerini idrak edebilir, tahakkuk ettirebilir.” (İzzet, 1981:190). İzzet, böylelikle, milliyet ile insaniyet arasında bir çelişki ve çatışma görmeyerek, milletlerin varlığının ve sağlamlığının, insanlığın teminatı olacağı sonucuna varmaktadır. Çünkü ona göre; “Beşeriyet birbirine zıt milletlerin çarpışmasından çıkan nefret avazlarından ibaret değildir. Beşeriyet bir âhenktir, gerçekte değilse bile bir âhenk olması gereklidir. Böyle bir ülkünün mevcudiyeti ise milliyet için zayıflık değil, ekseriya bir kuvvettir. Psikoloji bize öğretiyor ki, ferdî bir his daha umumî bir hisle bağlantı kurarak kuvvetlenir. Mesela aşk, kendinden daha geniş hislere bağlanarak, tabiat hissiyle ve dinî hislerle birleşerek yükselir. Bir insan da kendi milletini müdafaa ederek bir beşerî ülküyü himaye ettiğine inanmakla, millete olan muhabbeti kuvvetlenir.” (İzzet, 1981:191).

Sonuç olarak, Mehmet İzzet'le birlikte tekrar etmek gerekirse “millî olan ülkümüzle ve kültürümüzle iftihar edebilmek için ona beşerî bir kıymet vermeye mecburuz”.

KAYNAKÇA

AÇIKGÖZ, Halil (1981); “Mehmet İzzet Hayatı Eserleri”, **Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat**, İstanbul.

BAYRAKTAR, Levent (2002); “Cumhuriyet Dönemi Türk Düşüncesinde Belli Başlı Felsefî Akımlar”, **Yeni Türkiye**, Sayı 46, ss. 314-333.

DEĞİRMENCİOĞLU, Coşkun (1987); **Mehmet İzzet**, Ankara.

DEĞİRMENCİOĞLU, Coşkun (2002); **Mehmet İzzet ve Ulusalçı Sosyal Felsefesi**, Ankara.

ERGAN, Nevin Güngör (1998); **Mehmet İzzet'in Sosyolojik Görüşleri**, Ankara.

KARAKUŞ, Rahmi (1995); **Felsefe Serüvenimiz**, İstanbul.

MEHMET İZZET (1981); **Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat**, İstanbul.